

20 JAAR BORGEN MET UNESCO

Terugblikken én vooruitkijken. Daar draait het om bij (zorg voor) immaterieel erfgoed. Net als bij speciale verjaardagen, jubilea en overgangsrituelen. 2023 is zo'n moment, want we vieren wereldwijd 20 jaar Unesco 2003-conventie. En ook Werkplaats immaterieel erfgoed timmert al 20 jaar aan de weg.

Jorijn Neyrinck, Sarah Kaerts en Kia Tsakiridis

Begin deze eeuw waaide een revolutionaire wind door de cultureel-erfgoedwereld. De eerste erfgoedcellen experimenteerden met immaterieel erfgoed, zij het niet meteen onder die noemer. In Gent doken tuin- en kunstenaars op als 'erfgoed van het dagelijks leven' (2001), de Koning Boudewijnstichting publiceerde een rapport met de titel *Alledaags is niet gewoon* (2002), en als 'projecthuis voor alledaags erfgoed en erfgoedparticipatie' streek tapis plein vzw met een tourbusje neer in buurten, op pleintjes en rommelmarkten om er met velen samen rond onderbelicht erfgoed te werken (2003).

Beleidsmakers lanceerden een nieuwe erfgoedbenadering in Vlaanderen (in 2004 volgde het eerste Erfgoeddecreet) en in één beweging kwam participatie het erfgoedwerk van de 21e eeuw binnen. Het paraplubegrip 'cultureel erfgoed' stond een aanpak voor die archieven, musea, erfgoedbibliotheken, volkscultuurorganisaties, opstartende erfgoedcellen ... stapsgewijs samenbracht in één sector en beleidskader.

De ontwikkelingen in Vlaanderen en Brussel vonden plaats in het spoor van internationale vernieuwingen in het erfgoedbeleid:

- de Conventie voor het borgen van immaterieel cultureel erfgoed (2003) van Unesco: deze conventie pionierde in het internationaal erkennen van de waarde en het belang van levend erfgoed dat veelal buiten beeld was gebleven: tradities, rituelen, vakmanschap en kennis die mensen al generaties lang koesteren en doorgeven.
- de Europese Kaderconventie van Faro over de waarde van erfgoed in de samenleving (2005). Deze conventie was de wegbereider voor een breder erfgoedbegrip en het benaderen van erfgoed vanuit de rol en betekenis ervan in de samenleving.

Foto 1: De Makersrepubliek: een pop-upplek voor ambachtelijke makers in Brugge. © Jonas Leupe voor Handmade in Brugge, toenmalig project van Werkplaats immaterieel erfgoed

Foto 2: Kantschool Academie Brugge DKO. © Alain Meessen

Foto 3: Pionieren in participatieve erfgoedwerking met de erfgoed-tourbus van het toenmalige tapis plein (voorloper van Werkplaats immaterieel erfgoed) (2004). © Werkplaats immaterieel erfgoed

Foto 4: Europese workshop van het ICH and Museums project (slotconferentie te Brussel, 2020). © Sophie Nuytten voor Werkplaats immaterieel erfgoed

Foto 5: Platbroden bakken met leerlingen uit Cyprus en Brussel tijdens het MASTICH project rond STEM-educatie en immaterieel erfgoed. © Lukas Denuwelaere

Foto 6: Carnaval in Zeebrugge, 2018. Verschillende Vlaamse fotografen brengen immaterieel erfgoed in 2018-2019 een jaar lang in beeld met één foto per week. © Femke Den Hollander voor Werkplaats immaterieel erfgoed

IN HET HART

Beide conventies delen de omslag naar een mens- en maatschappijgerichte omgang met erfgoed, gecombineerd met duurzame ontwikkeling. Beide verzetten ook bakens inzake *governance*: die van 2003 maakte als eerste VN-instrument de *participatory turn* door betrokkenheid van “*communities, groups and, in some cases, individuals*” centraal te stellen. De Faro-conventie introduceerde de notie *heritage communities*. Dit begrip kreeg als ‘erfgoedgemeenschappen’ een vertaalslag in het Vlaamse cultureel-erfgoedbeleid.

In internationale fora was de 2003-conventie een doorbraak in het dekoloniseren van het erfgoed(denken). Deze conventie, die tradities, kennis en kunde van de mensheid in al hun culturele diversiteit als gelijkwaardig erfgoed erkende, brak het denken over erfgoed open. Voorheen bepaalde materiële cultuur de toon, met uniek en authentiek erfgoed aan de top van deze hiërarchie. Denk maar aan de Werelderfgoedconventie van 1972. Na decennia ijveren kwam er gehoor en erkenning voor andere vormen van erfgoed die van grote betekenis zijn voor zoveel mensen in de wereld. Des te frappanter was het hoe er net in het ‘mondiale Noorden’ een zekere weerstand zou blijken om de nieuwe telg in de erfgoedfamilie te verwelkomen.

GANGMAKER EN NETWERKER

Vlaanderen voert een internationale voortrekkersrol rond immaterieel erfgoed: we initiëren en zijn bruggenbouwers in netwerken vanuit beleid en praktijk rond het borgen van levend erfgoed in de samenleving. Vlaanderen voert bovendien een toonzettend beleid: de visienota van 2010 groeide uit tot een referentiedocument, en ook de nieuwe Vlaamse beleidsvisie (2022) is actueel en integreert aankomende uitdagingen.¹ In het werkveld boren we nieuwe thema’s aan met een aanpak van kennis- en praktijkontwikkeling in lerende netwerken.

Ook wat betreft de ontwikkelingen in de 2003-conventie is Vlaanderen vanaf het prille begin actief: zo was er de inzet van experts als Marc Jacobs; de deelname van België, met sterke inzet van het Departement Cultuur, Jeugd en Media, aan het Intergouvernementeel Comité dat de Conventie aanstuurt; de werking vanuit FARO; het advieswerk van Werkplaats immaterieel erfgoed in de Evaluation Body voor de Conventie; de Unesco-samenwerkingsprojecten in zuidelijk Afrika enz. Tegelijk zijn spelers uit Vlaanderen gangmakers ‘van onderop’ in internationale netwerken: met conferenties en werkgroepen, de uitbouw van het ICH NGO Forum², het Europees beleidsnetwerk European Network of Focal Points for the 2003 Convention (ENFP, sinds

In internationale fora was de 2003-conventie een doorbraak in het dekoloniseren van het erfgoed(denken)

2021), samenwerkingen rond nieuwe thema’s zoals het *ICH and Museums Project in Europa*³, pilootprojecten in digitalisering, recente initiatieven rond duurzaamheid met een webdossier over toerisme⁴ en het Vlaams-Nederlandse project *Water en Land*⁵, het traject ‘Focus Vakmanschap’ rond documenteren⁶ ...

Kenmerkend is de sectorbrede inzet op immaterieel erfgoed sinds 2008. Als cultureel-erfgoedsector timmeren we al sinds 2008 aan samenwerking tussen lokale erfgoedcellen, organisaties met landelijke en thematische expertise, musea, archieven en vele andere rond het borgen van immaterieel erfgoed. Samenwerkingsverbanden zoals het Domeinnetwerk immaterieel erfgoed waren hiervoor een vliegwiel in het brede veld. Het Cultureelerfgoeddecreet van 2017 verankerde en versterkte deze inzet, met de erfgoedfuncties die immaterieel-erfgoedzorg mee omsluiten en voortaan een ‘immaterieel-erfgoedorganisatie’ als spil: Werkplaats immaterieel erfgoed.

Immaterieel erfgoed leeft in de hoofden, handen en harten van mensen, in alle geledingen van de samenleving. Maar lang niet iedereen is zich hiervan bewust. Dat weerspiegelde zich de afgelopen tien jaar ook op immaterieelerfgoed.be. De beleidsinzet mikt daarom sinds 2018 op het “breder en diverser in kaart brengen van immaterieel erfgoed”. De website wil een spiegel zijn van het immaterieel erfgoed dat leeft in de maatschappij. Daarom kan iedereen er op de ‘Grote Verzameling’ het erfgoed dat hen na aan het hart ligt, zichtbaar maken. In het veld maakten we er een speerpunt van, met actieve en hartelijke moderatie en (na)zorg. Via vorming en tweede-lijnsondersteuning groeien ook steeds meer erfgoedcollega’s in de begeleiding van participatieve registraties van divers erfgoed. De resultaten? Ruim driehonderd praktijken staan vandaag in de kijker op immaterieelerfgoed.be. Anno 2023 stroomt die veelzijdigheid nog niet door naar de Inventaris Vlaanderen. Maar de interesse groeit: vanuit diverse erfgoedgemeenschappen zijn de komende jaren erkenningsaanvragen op til.

De toekomst van immaterieel cultureel erfgoed ligt in de handen van mensen: erfgoedgemeenschappen geven praktijken door van generatie op generatie. Soms gaat het vanzelf, soms is er meer nodig. Met het onderschrijven van de 2003-conventie nam Vlaanderen het engagement op om immaterieel erfgoed te borgen. Hier is nog veel groeiruimte. Het beleid vandaag is immers sterk geënt op ondersteuning via de professionele sector, maar een beleid waar erfgoedgemeenschappen centraal staan, versterkt idealiter ook *hun* initiatieven. Ook minister van Cultuur Jan Jambon identificeert ‘erfgoedgemeenschappen en immaterieel-erfgoedpraktijken versterken’ als een van de beleidsuitdagingen voor de komende jaren.⁷

DE TOEKOMST

We staan voor mondiale uitdagingen. Immaterieel erfgoed is sinds mensenheugenis een reservoir aan praktijkwijsheid voor de omgang met onze evoluerende omgeving. Het is een duurzame bron van kennis en inspiratie voor alle levensdomeinen. Hoog tijd dus om naar buiten te trekken. Want immaterieel erfgoed zit echt overal: van waterbeheer en landbouw via economie naar onderwijs tot welzijn. Immaterieel erfgoed kan een medium zijn om ook de toekomst zélf te helpen borgen. De inzet voor de volgende 20 jaar? Voluit bruggen bouwen met verschillende maatschappelijke domeinen, in het teken van duurzame ontwikkeling.

Wat betekent dit voor Vlaanderen? Na jaren van pionieren en gestage uitbouw in werkveld en beleid lijken de sector en het beleid klaar voor het verder verduurzamen en maatschappelijk verankeren van het borgen van immaterieel erfgoed. Dit is en blijft een oefening in balanceren. Want werken rond immaterieel én roerend erfgoed in een diverse leefwereld dwingt om te reflecteren over bepaalde normen en waarden en om verschillende perspectieven te betrekken. Daarbij zijn ook vragen rond ethiek en duurzaamheid nooit ver weg. Verhuist de kermis van het marktplein naar de dorpsrand? Welke Piet kan Sint nog vergezellen? Horen dieren thuis op een drukke jaarmarkt? Kan een modemerkt traditionele borduursels vermarkten? Wat impliceert het open source delen van kennis van groepen die het van oudsher koesteren? En zijn milieubelastende tradities nog van deze tijd?

Normen en waarden, kennis, omgangsvormen ... veranderen aan een ijtempo. Niet iedereen kan of wil die snelle ontwikkelingen volgen: bijvoorbeeld uit nostalgie, bewuste zin voor vertraging of duurzaam leven. Het is soms twijfelen tussen oude wijsheid en verouderde wijzen. Of wat van allebei. Daarmee aan de slag gaan is een complexe oefening in hedendaags samenleven met

bagages uit een veelheid aan verledens. Maar net daar ligt ook de kracht en de schoonheid van wat we doen in het erfgoedveld.

VOLDRAGEN OMKADERING

Tallose mensen in Vlaanderen koesteren een veelheid aan praktijken en dragen zorg voor het voortleven van stoeten, fanfares, reuzenoptochten, kermissen, ambachten, dans- en muziektradities, streekgerechten, traditionele kennis rond natuur en landbouw, visserij enzovoort. Maar er speelt een mattheuseffect: budget en menskracht voor ontwikkeling en ondersteuning zijn bescheiden. Na 20 jaar pionieren en experimenteren vindt Werkplaats immaterieel erfgoed dat het tijd is voor voldragen omkadering die de kansen, vragen en aspiraties van het immaterieel-erfgoedbeleid wind in de zeilen geeft. Bovendien merken we dat vandaag gemeenschappen uit de subsidieboot vallen. Binnen de huidige kaders vinden ze vaak geen gepaste financieringskanalen, o.m. als gevolg van het hervormen van allerhande subsidiestromen. Zouden we de komende jaren, in de vorm van impulssubsidies tot structurele steun voor borgingsinitiatieven, geen grote vooruitgang kunnen boeken? ■

» Sarah Kaerts en Kia Tsakiridis zijn resp. stafmedewerker verbreden en verbeelden en zakelijk leider bij Werkplaats immaterieel erfgoed. Jorijn Neyrinck is oprichter en coördinator van Werkplaats immaterieel erfgoed, Unesco-facilitator en vicevoorzitter van de Vlaamse Unesco Commissie.

» Bronnen en literatuur

1. Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen – Visienota, 2010: http://bib.faronet.be/faro_2010_3_4_beleid.pdf
2. *Het borgen van immaterieel erfgoed in Vlaanderen, geactualiseerde visienota, 2022:* <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/51811>
3. <https://www.ichngoforum.org>
4. <https://www.ichandmuseums.eu/en>
5. https://bit.ly/Immaterieelerfgoed_toerisme
6. www.waterenland.be
7. <https://bokrijk.be/nl/vakmanschapswerking>
8. <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/51811>

faro | tijdschrift over cultureel erfgoed

Driemaandelijks tijdschrift

BEVIEL DIT ARTIKEL U?

Ja? Neem dan een abonnement op faro | tijdschrift over cultureel erfgoed. Het blad verschijnt viermaal per jaar en kost amper 40 euro (voor abonnees in België). Woont u in het buitenland? Dan bent u al geabonneerd voor 50 euro.

MEER WETEN?

Op www.faro.be/tijdschrift vindt u alle info.